

Orient en la literatura catalana del segle XX

ARXIU

La influència del budisme i el taoisme ha estat una constant a Occident el darrer segle. Aquesta influència s'hi palesa, sobretot, en l'art i en la literatura.

Enric Balaguer fa un repàs a 'Ressonàncies Orientals (budisme, taoisme i literatura)', editat per edicions 3i4, de la presència del pensament oriental sobre alguns dels més importants escriptors catalans del segle XX.

Pot semblar una exageració però es pot afirmar sense risc d'equivocar-se gaire que Orient és una invenció d'Occident. Ens ho recordava fa uns quants anys el palestí Edward Said i també alguns assaigs de sindlegs com Raymond Dawson, Colin Mackerras o Jonathan D. Spence. De Marco Polo ençà, les imatges i els miratges que hem bastit sobre Orient han variat sobretot en funció de les necessitats canviants d'una o una altra alteritat que hem experimentat els occidentals.

En el cas xinès això és molt evident. Durant el segle XVII els jesuïtes encapçalats per Mateo Ricci van forjar una imatge mitificada de la Xina. Ells van ser els primers que van traduir els clàssics del pensament xinès i van tendir a presentar la Xina com un regne marcat per la saviesa i el govern dels lletrats. Un gran regne de riquesa i d'ordre on només hi mancava una cosa: la flama de la fe catòlica. Ben aviat filòsofs i escriptors europeus s'hi van sentir atrets: Leibniz va escriure un assaig sobre el *Llibre dels canvis* (*Yi Jing* o *I Ching*). Al se-

gle XVIII els il·lustrats van llegir els idíl·lics reports dels jesuïtes sobre la Xina i els van donar la volta: la Xina dels lletrats es va convertir en mans de Voltaire i companyia en el model a imitar d'un estat laic governat per filòsofs amb criteris de racionalitat i amb separació de poders, al marge de qualsevol tutela clerical. La sinofilia dels il·lustrats va créixer alhora que la moda de la *chinoiserie*: es va escampar l'addicció al te, van proliferar els sofisticats parcs orientals i les porcellanes de decoració exhuberant, fetes pels xinesos de Canton expressament per als mercats occidentals, amb uns criteris estètics rococós completament aliens als xinesos, de la mateixa manera que els restaurants xinesos d'avui ofereixen un menjar adaptat al gust occidental que té molt poc a veure amb el que es menja a la Xina. Amb l'arribada a la Xina dels missioners protestants a principis del segle XIX i amb les guerres de l'opi va minvar la bona fama de la Xina, va emergir el tòpic de l'imperi immòbil, tancat, maligne i supersticiós. A finals de segle XIX, l'obertura econòmica i cultural del Japó va significar una intensificació dels contactes de l'imperi del sol naixent amb Occident. D'altra banda, va començar a aparèixer una nova fornada de traductors i estudiosos del món xinès que van posar en safata a principis del segle XX el nou redescobriments d'Orient –la moderna reinvençió occidental de l'Orient–, molt més complexa i matisada que les anteriors.

La imatge d'Orient que hem forjat els occidentals del segle XX –l'Orient a què es refereix Enric Balaguer en el seu llibre– es presenta com una amalgama diversa de tradicions espirituals, percebudes en termes sapiencials

ARXIU

Al costat, imatge de Buda. El budisme ha estat una font primordial d'inspiració artística i literària a Occident. A sota, portada del llibre *Ressonàncies orientals*, d'Enric Balaguer.

i místics (taoisme, budisme zen, hinduisme, tantrisme...) que s'han constituït en una alternativa espiritual a la crisi profunda del cristianisme –especialment al divorci

majoritari del cristianisme amb el món de la cultura– i que han aconseguit a poc a poc escolar-se des d'inicis del segle entre les elits artístiques i intel·lectuals per les escoles que deixava la tríade de la modernitat (Nietzsche-Freud-Marx) i que va assolir

una enorme difusió a partir dels anys seixanta, amb l'èxit de la *beat generation*, les peregrinacions de hippies a Orient i l'arribada a Occident de nombrosos líders espirituals orientals. La lenta consolidació d'un fenomen espiritual com aquest, que en principi podria semblar moda passatgera o bé un avatar més de l'esnobisme dels nostres artistes

i intel·lectuals, és ja impossible d'ignorar o d'emascarar amb una simple apel·lació despectiva al supermercat espiritual o a la proliferació actual de sectes i de pirats de tota mena. Paradoxalment, aquest Orient d'harmonia i de saviesa, de comunió amb la natura i de serè silenci contemplatiu respon a un feix de tradicions reals i existents –però massa sovint idealitzades i simplificades en la nostra versió occidental– que justament a l'Orient del segle XX han experimentat un important retrocés: la influència occidental sobre Orient és i ha estat molt més forta que no pas a l'inrevés.

Començava recordant que Orient és una invenció. I podria semblar que ho feia per desproveir-lo de valor o d'importància. Però és justament al contrari: hi ha en el nostre Orient molt de ficció, i –com en tota bona ficció– s'hi diu un món i alhora se'l transforma: se'l fa ressonar i se'n canvia el

D'esquerra a dreta, Joan Brossa i Carles Riba. Aquests dos escriptors han estat capdavanters en la utilització de formes mètriques pròpies de la literatura japonesa, com ara el haiku i la tanka.

ARXIU / MIREIA MARGENAT

ARXIU

to. En aquest punt, s'hi hauria d'afegir que Orient és, ha estat i sospito que serà una invenció fecunda i necessària per a Occident. En definitiva: si no existís Orient, ens l'hauríem d'inventar. En part aquest Orient ha servit per renombrar i redescobrir corrents, sensibilitats i tradicions perifèriques que ja eren presents a Occident. No és estrany que els territoris més fèrtils a l'hora d'acollir influències orientals hagin estat els territoris de l'art i de la literatura, territoris de frontera en els quals Occident ha confinat —com en una reserva acotada— l'experiència genuïnament espiritual.

La llista d'escriptors tocats per l'Orient és llarga i necessàriament parcial i incompleta. Entre els més evidents hi ha Ezra Pound, Henry Michaux, Victor Segalen, Henry Miller, Lawrence Durrell, J. D. Salinger, Herman Hesse, Aldous Huxley, Octavio Paz, Alan Ginsberg, Jack Kerouac, Gary Snyder, Ursula K. LeGuin, Borges o Rolan Barthes (no es perdin el seu magnífic assaig sobre el Japó *L'empire des signes*, hi ha traducció castellana editada l'any 1991 a Mondadori). En música podem esmentar des de noms de la música contemporània, com John Cage fins a estrelles del pop com The Beatles o Leonard Cohen (que ja porta una llarga temporada reclòs

Orient és, ha estat i sospito que serà una invenció necessària per a Occident. Si no existís Orient, ens l'hauríem d'inventar.

en un monestir budista). I en pintura podem convocar noms com Kandinski, Mondrian, Malevitz, Klee, Arp, Pollock o Tàpies, que va ser objecte d'un interessant assaig de Lluís Permanyer que s'ocupava justament d'objectivar aquesta influència oriental sobre la seva pintura (*Tàpies i les civilitzacions orientals*, Edhasa, 1983)

Els escriptors i artistes catalans no han estat especialment tocats per l'orientalisme, però no han restat al marge d'aquest influx sobre l'art i les lletres occidentals del segle XX. Enric Balaguer, professor de literatura contemporània a la Universitat d'Alacant, ha reunit en el volum *Ressonàncies orien-*

tals (Budisme, taoisme i literatura), publicat per l'editorial 3i4, una sèrie d'assaigs que proven d'identificar i de valorar algunes de les influències, confluències i ressonàncies que ha tingut Orient sobre alguns escriptors catalans del segle XX. Enric Balaguer ha defugit l'academicisme i reclama el territori de l'assaig per exposar les seves reflexions.

Després d'haver traçat els inevitables mapes de navegació divulgativa pels corrents bàsics del pensament oriental que centren la seva discussió, centra el primer assaig en la valoració de l'ús de la forma poètica japonesa del haiku per part de diferent poetes catalans. Octavio Paz va definir el haiku com "la possibilitat de reduir l'univers a disset síl·labes i l'instant a una exclamació." El haiku és una forma poètica mínima de tres versos però també és una llavor verbal en la qual germina sobtadament l'essència del budisme zen. Això no vol dir evidentment que tots els escriptors que se n'han servit hagin jugat a fons el joc del haiku com a curtcircuit d'intensitat verbal d'aparença òbvia i diàfana. En aquest territori Enric Balaguer se centra en els primers escriptors catalans de haikus i de tankas: Joan Salvat-Papasseit, Josep Maria Junoy i Màrius Torres. Una discussió més aprofundida en la qüestió no podria deixar de contemplar les

diferents aproximacions a aquesta forma de minimalisme poètic en l'obra de Josep Palau i Fabra, Salvador Espriu, Pere Gimferrer, Jordi Coca, Josep Navarro Santaulària, Ponç Pons, Ramon Dachs, Miquel Desclot...

Enric Balaguer dedica en el seu llibre una atenció especial a la figura de Marià Manent, autor en qui troba una "compenetració intensa i transparent amb la cosmovisió oriental." Més que una anàlisi detallada de les traduccions de poesia xinesa de Marià Manent (fonts, procediments d'adaptació, comparació amb altres autors, paper dels motius i trets expressius orientals dins de la seva obra...) el que fa Enric Balaguer és estirar del fil de l'empatia que copsa en Manent respecte a la poesia xinesa per rellegir els trets definitoris de la seva obra en relació a la sensibilitat oriental i especialment a l'estètica taoista. La reticència i la capacitat de suggerir, el panteisme, el sentiment de la fugacitat, la primàcia de les sensacions en la seva obra són trets estilístics i de cosmovisió de l'obra de Manent que Enric Balaguer posa en relació amb el taoisme. De fet, aquí més que d'influències o de resonàncies, Enric Balaguer parla de coincidències o de confluències: tots aquests són trets que a Marià Manent li arriben tant d'Orient com d'Occident, per

exemple de Carner, del romanticisme anglès o de lírics italians del XIX com Leopardi... No és del tot balder, però, destacar com per vies diferents s'arriba a estètiques o formes de coneixement poètic semblants: no deixa de posar de manifest com l'Orient que sovint volem anar a buscar molt lluny ja el tenim de fet des de sempre entre nosaltres.

La panoràmica d'Enric Balaguer sobre l'orientalisme literari català es completa amb tres reflexions sobre la traça oriental present en tres autors catalans: Antoni Tàpies, Joan Brossa i Pere Gimferrer. La referència a Antoni Tàpies pot semblar potser una mica forçada en el marc referencial estrictament literari del llibre, tot i que Enric Balaguer se centra en els assaigs sobre art de l'autor. En els assaigs dedicats a la presència del budisme zen en l'obra de Joan Brossa i en el poema L'espai desert de Pere Gimferrer hi trobem algunes de les millors pàgines del volum.

Enric Balaguer ofereix una primera aproximació molt suggerent a una qüestió on encara hi ha molt a estudiar: per exemple les traduccions xineses d'Apel·les Mestres, Josep Carner, Joan Ferraté o Ramon Dachs i Anne-Helène Suárez, les traduccions totals o parcials del *Llibre del Tao* de Laozi de Palau i Fabra o Joan

ARXIU

Ferraté, la presència de referents xinesos en les obres de Joan Peruchó i Baltasar Porcel, l'influx del pensament i l'estètica taoista sobre l'obra narrativa de Jordi Coca, els referents i el pensament oriental en l'obra de Miquel de Palol, o l'ascendent del budisme zen sobre l'obra d'Enric Casasses ("els mestres del zen" llegim a Plaça Raspall...).

Utagawa Hiroshige, 'Pluja sobre el pont Atake', de la sèrie 'Cent paisatges famosos d'Edo', corresponent al període artístic japonès d'Edo (1615-1868). És una xilografia del 1856.

Manel Ollé

Com aconseguir les pel·lícules d'EL TEMPS

Subscriptors:

- Demanant-les per telèfon al 902 13 10 25 (o al 00 34 963 535 100 des de fora de l'Estat espanyol)

No subscriptors:

- Demanant-les al quiosc
- O bé retallant aquest anunci i enviant-lo a EL TEMPS (Av. Baró de Càrcer, 40. 46001 València) amb les vostres dades (nom, adreça i telèfon)

Preu: 800 ptes. per video +375 ptes. de despeses de lliurament

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Consell de Mallorca
Cultura i patrimoni

LAUREN
VIDEO MAGAS

EL TEMPS
15